

УДК 327.1:911.3](497)“2022/2026”

doi 10.46793/LZ-LXVI2.199P

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 05. 04. 2026.

Прихваћен: 23. 07. 2026.

Др Душан Пророковић*

Виши научни сарадник и редовни професор

Институт за међународну политику и привреду, Београд

ГЕОПОЛИТИКА БАЛКАНА И УСПОСТАВЉАЊЕ НОВОГ РЕГИОНАЛНОГ ПОРЕТКА

Апстракт: Балкан представља једно од најактивнијих геополитичких жаришта у западној Евроазији. Честе дестабилизације, сукобљавања и промене граница на овом географском простору узроковане су и променама у геополитичком окружењу. Промена равнотеже интереса у ширим, глобалним или континенталним оквирима, одражава се на регионални поредак. У овом раду, ослањајући се на теоријски оквир реалистичке школе истраживања међународних односа и тезу Рендала Швелера о конфликтним интересима држава које покушавају да сачувају статус кво и ревизионистичких сила, анализира се утицај ескалације криза у Украјини (2022) и на Блиском истоку (2026) на одржавање постојећег регионалног поретка. Закључак је да се поредак несумњиво трансформише, пошто је такав расплет условљен променом равнотеже интереса између великих и регионалних сила које имају своје своје геополитичке циљеве на Балкану. Ипак, крајње је неизвесно како ће бити успостављен нови поредак и каква ће његова структура бити.

Кључне речи: Балкан, геополитика, равнотежа интереса, регионални поредак, статус кво, ревизионистичке силе.

*

Увод

Специфичност региона Балкана опредељује његова географија. Као конективна зона између Централне Европе и Блиског истока, Балкан је постао поприште сукобљавања великих и регионалних сила још од Средњег века. Из тог разлога, иако просторно заузима релативно малу површину од око 550.000 км², са ширинама по правцу исток-запад од 1300 км (трансверзала Варна-Трст) и 800 км (Истамбул-Валона), а по правцу север-југ 950 км (трансверзала Београд-рт Матапан) и 480 км (Смедерево-Солун), Балкан је једно од значајнијих геополитичких жаришта у западној Евроазији.

* dusan@diplomacy.bg.ac.rs

Континуална сукобљавања великих и регионалних сила, мотивисана жељом за контролисањем зоне конекције узроковала су да Балкан постане геополитичко жариште. Услед тога су границе бројних „историјских“, „цивилизацијских“ или стратегијских подела успостављане баш на Балкану. Међу најзначајнијим раздвајањима манифестованим на Балкану успостављањем „тврдых и непремостивих“ граница су подела Римског царства (на источно – Византију и западно – Рим), подела „хришћанског света“ 1054. године, подела на хришћанску и мухамеданску Европу (ширењем територије Отоманске империје), хладноратовска подела на источни и западни блок (Грчка и Турска биле су чланице НАТО, Бугарска и Румунија Варшавског пакта и СЕВ, Југославија се нашла међу предводницама Покрета несврстаних, а Албанија је утонула у самоизолацију). Ови историјски периоди оставили су трајне последице на политичке процесе у региону Балкана, што се уочава у обликовању стратегијских представа различитих народа, безбедносну динамику (чести ратови између балканских држава које су индуковали ванрегионални актери), сложеним међудржавним односима и стварању конфликтног потенцијала¹.

Равнотежа интереса и геополитичке последице

Зашто су последице остале и након завршетка временских периода подела? Прво, границе на Балкану конституисане су захваљујући успостављању равнотеже интереса². Равнотежу интереса креирају велике и регионалне силе сходно својим циљевима и текућим околностима, а циљеви и околности не односе се искључиво на регион Балкана, зато што се равнотежа пројектује у значајно ширем географском опсегу. Равнотежу према „византијском православном свету“ (који није оличен само у Византији, него и у Бугарској и нарочито Србији Немањића) граде Венеција и Угарска ослањајући се на религијски вектор и центар у Риму; равнотежу према ширењу Отоманске царевине ствараће Хабзбуршка монархија, а од XIX века и Русија; хладноратовски баланс трајаће захваљујући САД и Совјетском Савезу. Ипак, неопходно је истаћи и да је равнотежа у свим посматраним историјским периодима била асиметрична, као и да су постојали континуални покушаји њеног нарушавања. То се дешавало због комплексности организације простора, то јесте израженог незадовољства одређених народа (и касније – њихових држава). Велика сила која је желела да наруши равнотежу, могла је користити колективно незадовољство појединих народа (њихове заједничке

¹ Душан Пророковић, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Београд 2018, 196-343.

² О теоријском оквиру равнотеже интереса више у: Randal Schweller, “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security*, 19 (1), 1994, 100-104.

стратегијске представе о: „славној прошлости“; немогућности живота у условима подјармљености; неопходности модернизације; жељи да се поправи сопствени статус кроз „шлеповање“ уз велику силу која везује своје интересе за регион и тд.). Илустративно говорећи, међу балканским народима и државама након сваког успостављања равнотеже интереса појављују се задовољни и незадовољни, при чему први, посматрано са становишта реалистичких теорија међународних односа представљају статус кво актере (њима је у интересу да активно раде на одржавању успостављеног поретка зато што тако најбоље штите своје интересе), а други ревизионистичке актере. Потенцира се именица актери, зато што у ранијим историјским раздобљима нити су постојале државе у смислу савремених објашњења овог појма, нити су чак у одређеним „временским етапама“ постојале било какве организоване целине које су подсећале на државе, те су „државотворну свест“ и „национална стремљења“ артикулисали делови елита и институције које су се одржале (што се најпре односило на религијску вертикалу и деловање цркава). Од XIX века и великог „националног буђења“ околности су промењене, па је могуће говорити о државама (које се формирају, а потом стичу и легитимитет у међународним односима) и државотворним народима који теже стварању својих националних држава. Структурно асиметрична, успостављена равнотежа интереса на Балкану никада није могла бити дугорочно стабилна. Иако је ова констатација донекле контрадикторна (равнотежа интереса успоставља се зарад осигуравања стабилности, пошто ниједан актер не може да наметне своју вољу другима), у принципу је лако објашњива.

Када се стање посматра „одозго надоле“ (коришћењем метода *Top-Down*), онда је за велике (или регионалне) силе које детерминишу политичке процесе на Балкану постављена равнотежа интереса функционална, а кризе које се одигравају (устанци који се дешавају или ратови које започињу ревизионистичке државе) решавају се уз примену адекватних средстава (некада политичким средствима, некада инструментима силе и принуде). Овај поглед „одозго надоле“ не нарушавају ни појаве изазова и ризика, па чак ни одређених претњи, јер се равнотежа интереса између великих сила по правилу не успоставља само због Балкана. Текуће кризе на Балкану, чак и када производе конкретну штету, не морају бити угрожавајуће за статус велике силе и њихове планове на другим геополитичким жариштима. У савременим међународним односима, то је рецимо уочљиво у хладноратовском сучељавању САД и Совјетског Савеза, које јесте имало своју манифестацију и на Балкану, па је стога генерисало и пажњу и ангажмане две суперсиле у регионалној (гео)политици, али од тих њихових ангажмана није зависило хоће ли задржати статус суперсила у међународним односима. У том смислу, Балкан је представљао једно од попршта и „полигон“ за демонстрацију

одлука које су биле уклопљене у свеобухватне америчке и совјетске стратегије. Односно, перцепција великих сила које имају потребу да контролишу простор Балкана (или део простора на Балкану, а што су најчешће трговачке руте, луке, енергетски коридори) је да им делимична проблематизација присуства у региону не може нарушити успостављену равнотежу снага у ширим континенталним или глобалним размерама.

Када се стање посматра „одоздо нагоре“ (коришћењем метода *Bottom-Up*) стратегијска представа успоставља се сасвим другачије. Ревизионистички актери свако нарушавање равнотеже интереса (макар и минимално) доживљавају као своју шансу да поправе положај и утичу на обликовање новог регионалног поретка. Зато се често појављују нереалне тежње засноване на искривљеној слици реалности, прекомерне реакције и одржавање конфликтног потенцијала. Наравно, ревизионистички актери регионални поредак могу креирати или срушити само уз помоћ великих (или некада регионалних) сила (савезништво, вазалство, шлеповање) и зато им је у интересу да задрже њихову пажњу, мотивишу их на (ре)акцију и утичу на заокруживање њихових свеобухватних стратегија. Из овог разлога је балкански регион хронично нестабилан, без „трајних решења“ којима се може осигурати континуитет функционисања регионалног поретка. Поделе су остављале последице, а међу тим последицама је и што су незадовољни ревизионистички актери повезујући се са великим силама заинтересованим за деловањем на Балкану непрестано радиле на успостављању нове (за њих боље и прихватљивије) равнотеже интереса.

Друго, свако нарушавање континенталне и/или глобалне равнотеже „отварало“ је простор за обликовање новог регионалног поретка на Балкану. Повлачење једне велике (или регионалне) силе са Балкана стварало је услове за напредовање друге (победничке). Победничка сила је уз помоћ балканских актера (држава) креирала поредак, а тај поредак никада није могао бити заснован на једнакости и задовољавању свачијих интереса у највећој могућој мери. Сталне промене граница индуковане су овом аномалијом, пошто од XIX века и стварања првих националних држава на Балкану никада није пронађен начин међусобног разграничења који ће бити праведан и општеприхватљив. Између осталог, ово се дешава и због неподударања етничких и државних граница, па је приликом разних разграничења увек неко остајао незадовољан. При томе, „дртања граница“ између балканских држава одређивале су у већој или мањој мери и велике силе, које су тако штитиле или задовољавале своје интересе³. Уређивање географског простора кроз утврђивање (привременог) регионалног поретка никада није могло бити остварено дефинисањем правичних принципа расподеле и учешћа, због чега је опстајало незадовољство и у условима хегемонистичке стабилности

³ Срђан Перишић, *Геополитика и Срби*, Београд 2022, 178-249.

(велике силе одређеним условима и током одређеног временског интервала) такође „производило“ латентну дестабилизацију.

Једнополарност и регионални поредак на Балкану

Дакле, „формула“ за политичку стабилизацију Балкана није смишљена, што се показало и након распада хладноратовске биполарне структуре светског политичког система и обликовања једнополарног поретка. Победничка сила биле су Сједињене Државе, а распадом Совјетског Савеза нестало је и хладноратовски формат „2+2+2“ (две чланице НАТО, 2 чланице Варшавског пакта, те Југославија и Албанија)⁴. Као и у другим деловима Европе, за САД је кључно ширење НАТО како би се дугорочно осигурала контрола конективне зоне. Међутим, ту се јављају два проблема.

Најпре, југословенска комунистичка (кон)федерација није имала способност да преживи овај „геополитички земљотрес“. Проблеми у функционисању и унутрашњој организацији у Југославији јављају се још шездесетих година XX века, а од усвајања новог устава 1974. године којим су дате широке надлежности федеративним јединицама и покрајинским самоуправама наступило је време хроничне дестабилизације што се завршило избијањем грађанског рата 1992. године. Транзиција од једнопартијског комунистичког, ка вишепартијском демократском систему, настављена на претходне међурепубличке размирице и међуетничке тензије, породила је национализам (или како Милорад Екмечић објашњава утврдила „национализам Судњег дана“) и у крајњој мери резултирала ескалацијом насиља⁵. За САД овакав развој ситуације био је колико неповољан, толико и неопходан. Уосталом, управо и активностима САД (често и недореченим предлозима или решењима којима се фаворизовала дисолуција што је додатно раширивало међуетничке тензије) сукоб се распламсавао, мада је кључну улогу у том погледу одиграла Немачка инструментализујући одлуке Европске заједнице (и затим Европске уније) у критичним моментима и подстичући сецесију Словеније и Хрватске⁶. За САД, дакле, грађански рат у Југославији није био добар расплет због тога што је компликовао даље ширење НАТО на југоисток Европе. Но, истовремено, грађански рат је помогао САД да одрже кључну улогу у решавању конфликта на тлу Европе, чиме су спречили ЕУ да покрене питање одрживости хладноратовске структуре НАТО. Из перпективе САД грађански рат у Југославији послужио је најпре за осујећивање или успоравање настанка идеје о стратешкој аутономији

⁴ Миломир Степић, *Геополитички појмовник Балкана*, Београд 2023, 471.

⁵ Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790-1918*, Београд 1989, 15.

⁶ Михаило Марковић, „Узроци разбијања Југославије“, *Социолошки преглед* 18(2), Београд 1994, 205-212.

ЕУ, а затим и за успостављање новог регионалног поретка на Балкану који ће бити у највећој мери под њиховом контролом (и то преко потоњег учлањивања балканских држава у НАТО, инсталирањем америчких војних база у балканским државама или потписивањем споразума којима су штићени интереси САД и НАТО). Ипак, овај посао није завршен до краја, пошто Србија и БиХ чак ни три и по деценије након распада комунистичке Југославије нису приступиле НАТО (при томе, БиХ није то учинила због противљења Републике Српске), а начини приступања Црне Горе (без изјашњавања грађана у условима када није постојала јасна већина да се таква одлука донесе) и Северне Македоније (уз мењање устава и имена државе, што се опет одиграло без подршке већине становника који су бојкотовали референдум) указују на мањак демократског легитимитета. На овакав епилог утицали су агресија НАТО на СР Југославију 1999. године, али и касније „решавање“ статуса косовско-метохијске „суштинске аутономије“ које се свело на беспризорно наметање одлука и кршење одредби међународног јавног права⁷. Не само Република Србије, него и српско становништво у БиХ и Црној Гори реаговало је негативно на овакве одлуке и пратеће политичке притиске. Неправда начињена од стране САД (или политичког Запада) на Косову и Метохији постала је део (могуће и темељни део) свесрпске стратегијске представе, а овакве представе детерминишу „геополитичке пројекције“ на дуги рок. Када је реч о етничким Македонцима, за њих је од 1999. године неповољно америчко фаворизовање Албанаца, које је очигледно и лако доказиво⁸. Албанци, територијално размештени као већинска популација у самој Албанији и такозваној „Републици Косово“, а као мањинско становништво у Северној Македонији и Црној Гори, постају значајан амерички геополитички савезник на Балкану. Отуда и широка колективна права за албанску мањину у Северној Македонији, која је не само фактички (територијално) раздвојена на македонски и албански део, него и функционално блокирана (због тога што представници албанских странака имају могућност заштите својих виталних интереса на паритетној основи).

Балканско поље новоуспостављене *Pax Americana* – е није било „чисто“ и „безбедно“, већ је садржало неколико „нагазних мина“. Насупрот америчкој пројекцији регионалног поретка појављују се Срби као ревизионистички актер, мада је незадовољство приметно и међу Македонцима. Протоком времена, незадовољство се појављује и међу Бугарима, али и Грцима и Румунима, мада се не може тврдити да је раст тог незадовољства увек био мотивисан геополитичким разлозима. У објашњавању другог проблема биће више речи о неким узроцима незадовољства, тек на овом месту неопходно је истаћи да се ревизионизам појављује и због повратка руског утицаја на Балкан.

⁷ Борис Кривокапић, *НАТО агресија на Југославију – сила изнад права*, Београд 1999.

⁸ Миломир Степић, „Балкан – шта то (у ствари) хоће Америка“, *Српско питање – геополитичко питање*, Београд 2004, 211-212.

Заправо, руски утицај опстајао је на Балкану и током деведесетих година XX века, мада су његови домети били крајње ограничени и сводили се на учешће у обликовању појединих решења којима је утврђиван регионални поредак. Утицај Русије приметан је кроз деловање у међународним организацијама, понајвише у УН, које су учествовале у решавању југословенске кризе. Нагли раст руског утицаја детектује се у периоду преговора о статусу Косова и Метохије, када се званична Москва жестоко противи „заобилажењу“ одредби међународног јавног права, доследно инсистира на примени Резолуције 1244 (1999) СБ УН и упорно понавља тезу о неповредивости територијалног интегритета Србије. Раније поделе, током којих је креирана стратегијска представа код Срба о Русији као пријатељу или „сили заштитници“, опет „испливавају на површину“ и постају део политике Србије. Наредни корак јачања руског утицаја био је усмерен на енергетску безбедност и изградњу стратешког гасовода који би преко Балкана повезивао изворишта у Русија са потрошачима у Централној Европи. Било је планирано и учешће руских енергетских компанија у реализацији пројекта изградње нафтовода Бургас-Александропулос и нуклеарне електране „Белене“, али је након промене власти у Софији Бугарска практично одустала од ових аранжмана (одустајање власти предвођене Бојком Борисовим од аранжмана са Русијом коштало је Бугарску, што је изазвало незадовољство међу Бугарима и такође утицало на обликовање њихових стратегијских представа о високој цени чланства у НАТО, мада се то незадовољство није могло преточити у јасну парламентарну већину која би променила спољну политику земље)⁹. Историјска укорененост руског утицаја на Балкану, упарена са новим иницијативама усмереним ка Србима (и у првом тренутку такође – Бугарима) допринела је оживљавању ревизионизма и немогућности САД да до краја „очисте“ и „обезбеде“ балканско поље *Pax Americana* – е.

Од друге деценије XXI века као ревизионистичка сила на Балкану појављује се и Кина, мада је њен наступ пре свега повезан са економским интересима, инвестицијама и „разбијањем“ западног (америчко-европског) финансијског монопола у балканским државама. Опет се ту појављује Србија као најсолиднији кинески партнер, али нису занемарљиве ни улоге Грчке (две најважније луке су са кинеским уделом власништва), Бугарске, Румуније, Северне Македоније и Црне Горе¹⁰. Кина је нова велика сила

⁹ Dušan Proroković, „Russian energy sources and the EU security policy“, In: *How to deal with uncertainties in increasingly complex environment? (The new cartography of risk and crises) Proceedings of the international scientific conference held in Cavtat – Dubrovnik September 27-29, 2022*, Faculty of Philosophy – Institute for Security, Defense and Peace, “), Skopje – Belgrade 2023, 113 – 134.

¹⁰ Љубиша Деспотовић, „Кинеска дискретна геополитичка трансгресија ка Балкану и безбедносни идентитет Србије“, *Политика националне безбедности* IX(15), Београд 2018, 31-40.

у међународним односима, чак и са потенцијалима (војне, економске и политичке) моћи који јој могу донети статус суперсиле, то се осећа у свим деловима света, па се осећа и на Балкану. Кинески интереси нису компатибилни са од стране САД успостављеним регионалним поретком на Балкану, па се самим тим нарушава постојећи статус кво.

Други проблем у креирању регионалног поретка од стране САД јавио се у задовољавању интереса партнера. Традиционално, за управљањем и/или усмеравањем политичких процеса на Балкану заинтересовани су Велика Британија, Немачка, Турска и Француска, а све набројене државе су „старе чланице“ НАТО и значајни савезници САД¹¹. Одржавање статуса кво подразумевало је и задовољавање интереса регионалних сила (међу којима су и државе са дугачким империјалним искуством), који су могли бити контрадикторни. За Велику Британију је, као и за САД кључно одржавање контроле над Макиндеровим *Унутрашњим полумесецем*, односно Спајкменовим *Римлендом*. Британска геополитика, која је постала темељна у обликовању трансатлантске таласократске парадигме, оријентисана је ка обуздавању Русије¹². Тек након сузбијања руског утицаја могуће је преузимати контролу над територијама богатим ресурсима у њеном окружењу, а могуће и унутар граница Русије ако би се указала прилика. Из тог разлога, за Велику Британију је „ницање“ било каквог ревизионизма на Балкану представљало изазов који је требало не само моментално сасећи, већ и предупредити. Бројне територијалне прекомпозиције на постјугословенском простору послужиле су да Велика Британија врло оригиналним решењима истакне свој значај и (не)формално легитимизује међународну арбитражу (политичког Запада) у случају неспоразума (различитих тумачења решења) или неиспуњавања договореног. Такође, поред инаугурисања политичких решења и учешћа у дословно свим мировним мисијама, британска војска присутна је у свим војним ангажманима на Балкану (уз непосредно стационирање војних снага распоређује се и обавештајна структура, што је добро познато у методологији рада британске безбедносне заједнице). Немачка је концепцију средњоевропског континентализма спроводила економским средствима и ослањајући се на процес евроинтеграција¹³. Захваљујући управо ЕУ немачка геополитика стекла је згодан инструментаријум за ширење сопственог политичког утицаја. Балкан је средњоевропска континентална периферија, важна за осигуравање немачких интереса у источномедитеранском ареалу

¹¹ Душан Пророковић, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Београд 2018, 567-615.

¹² Жељко Будимир, Иван Зарић, „Хартленд теорија Халфорда Макиндера и нова велика игра у Евроазији“, *Политика* 10, Бања Лука 2015, 9-30.

¹³ Душан Пророковић, *Немачка геополитика и Балкан: о циљевима средњоевропског континентализма*, Београд 2014.

и црноморском басену. Из тог разлога, Балкан је за Немачку својеврсни „ободни простор“ у оквиру ширег трансатлантског Римленда који се дефинише ка Русији. У том појасу традиционални геополитички савезници Немачке су све државе у сливу Дунава, али је Србија као ревизионистичка држава и због рђавих искустава из два светска рата за немачку геополитику више представљала објекат него субјекат. Немачка је „инвестирала“ у растурање СФР Југославије, а у новонасталим државама позиционирала се као један од кључних екстерних чинилаца, најпре захваљујући економској сарадњи, инвестицијама и раду финансијског сектора. Слабљење немачког утицаја након ескалације Мигрантске кризе (најпре политичког, а онда постепено и економског) надоместила је Француска, која се после дугог „одсуства“ почела враћати кроз политичке иницијативе за решавање одређених криза, али и билатералним аранжманима са балканским државама (укључујући и војну сарадњу, па је у том сектору почела парирати САД)¹⁴. Француска геополитика, карактеристична због таласократско-телурукратске дуалности, у свом испољавању на Балкану представља комбинацију неколико приступа: жели се ограничити руски утицај, што се јавно истиче, али је уочљиво да се жели ограничити и амерички утицај потенцирањем значаја евроинтеграција; простор је важан и због заустављања „мигрантских токова“ од Блиског истока ка ЕУ, те се зато успостављају различите врсте политичке сарадње и својеврсног мониторинга; економским везама афирмише се повезивање са француским компанијама, између осталог и да би се смањио обим кинеског инвестирања; посебан значај због географског положаја има Румунија (са којом Француска има традиционално развијену културну и економску сарадњу) па се преко сарадње са овом земљом пројектује даље присуство у Украјини и вероватно обликовање будућих односа са Русијом. Укратко, Француској не смета толико аутохтони ревизионизам балканских држава, регионални поредак који су изградиле САД не мора нужно опстати, али је за француску геополитику неприхватљив ревизионизам „ослоњен“ на сарадњу са Русијом и Кином. Недостатак француског приступа налази се у томе што без „ослањања“ на Русију и Кину заправо и није могло бити појаве ревизионизма, па самим тим ни покушаја проблематизовања америчких иницијатива у региону. Такође, појачано присуство Француске на Балкану од друге деценије XXI века одиграва се и због јачања утицаја Турске. Турска је такмац Француској у ширем медитеранском (макро)региону и ово супарништво преноси се и на Балкан. Турска неоосманистичка геополитичка концепција у првом реду фокусирана је на стратегијску дубину која подразумева и историјско памћење¹⁵. То

¹⁴ Mihajlo Kopanja, „Francuska (geo)strategija za Zapadni Balkan: trasiran put ili put u nastajanju?“, *Međunarodna politika*, 71(1179-80), Beograd 2020, 95-118.

¹⁵ Ахмет Давутоглу, *Стратегијска дубина*, Београд 2015.

значи да се утицај приоритетно шири сарадњом са муслиманским народима на Балкану (Албанци, Бошњаци, бугарски Помаци, Турци у Бугарској и Северној Македонији) и њиховим државама¹⁶. Међутим, турски приступ је такође мултивекторски, па се из сарадње не искључују немуслимански народи. Релације са Србијом, Бугарском, Румунијом или Црном Гором углавном се базирају на обострано корисној економској сарадњи, док се осетљиве политичке теме „прескачу“ и остављају за „касније разматрање“. Из овог разлога односи дела балканских држава са Турском су неискрени и могу трајати док постоје економски интереси (оличени у профиту). Као што су балканске земље неопходне европским силама (Немачкој и Француској) због ограничавања Турске, тако су неопходне и Турској због ограничавања утицаја европских земаља.

Углавном док је трајала америчка глобална доминација, трајала је и могућност да се САД постављају као чинилац расподеле моћи и утицаја у балканском геополитичком поретку, дозвољавајући или саботирајући поједине пројекте савезника. Али, како су утицај и моћ САД слабили тако су и савезници све амбициозније наступали. Статус кво и даље траје, пошто се ипак Русија и Кина доживљавају као претње одржавању поретка од свих чканица НАТО, али то уопште не значи да поменуте регионалне силе не чине својим поступцима све што је могуће да се успостављени амерички поредак модификује и трансформише у њихову корист.

Мултиполарност и обликовање новог регионалног поретка

Ескалација кризе у Украјини фебруара 2022. године, а затим и нови круг дестабилизације на Блиском истоку која кулминира фебруара 2026. године, директно утичу на балканску геополитику из неколико разлога. Прво, сва три географска простора (Украјина – Балкан – Блиски исток) налазе се унутар трансатлантског Римленда и из тог разлога постоји одређени синхронизитет када се посматрају регионалне безбедносне динамике. САД желе да се одржи статус кво, односно успостављени поредак, док Русија и Кина (заједно са Ираном као савезником на Блиском истоку) представљају ревизионистичке силе. При томе, сама потреба САД да индукују (посреднички) рат Украјине и Русије, односно нападну Иран (заједно са Израелом) указују да се поредак победничке силе из хладноратовског окршаја не може одржати другачије него оружаним сукобима. Ако се поредак не може одржавати другачије осим оружаним сукобом, онда је јасно да нема способности да се то чини пројектовањем и дистрибуцијом економске и политичке моћи, што показује да је позиција САД лошија него раније. Односно, ревизионистичке силе су већ показале да релативизују економску и политичку моћ САД, а не

¹⁶ Дарко Танасковић, *Неоосманизам. Повратак Турске на Балкан*, Београд 2010.

зазиру ни од директне оружане конфронтације¹⁷. Исход оружаног сукоба је дефинисање новог поретка, што се може постићи победом у рату једне стране која онда намеће решења, или склапањем мировног споразума којим се легитимизује нови основ за изградњу поретка. САД, заједно са осталим савезницима из НАТО нису могле да победе Русију у Украјини, тако да за решавање оружаног сукоба остају опције или победе Русије која ће онда наметати решење или мировног споразума Русије и Украјине уз гаранције западних држава (најпре САД) пошто су непосредно укључене у оружани сукоб. Слично је и на Блиском истоку, јер проглашени ратни циљ САД и Израела (експресно свргавање власти у Техерану након неколико дана рата) није остварен. Суштински, ова два примера указују да ће се регионални пореци мењати, а то аутоматски значи и да ће позиција САД морати бити редефинисана. Услед постојања синхронизитета позиција САД биће редефинисана и на Балкану. У новом балканском геополитичком поретку амерички утицај не може остати исти. Балканска геополитика зависи од стабилности Римленда и географског опсега који он обухвата, а ратови у Украјини и на Блиском истоку доказују да се Римленд дестабилизује и „повлачи“ од до скоро постојећих граница.

Друго, претпостављена промена поретка значиће и да се науштрб америчког утицаја који ће бити мањи, може очекивати раст утицаја (дојучерашњих) америчких савезника на Балкану. Жеља за модификовањем регионалног поретка трансформише текућу равнотежу снага и онда Велика Британија, Немачка, Француска и Турска преиспитују своје позиције и разматрају стратегије другачијег деловања. Односно, у њиховим геополитичким пројекцијама Балкан може заузети другачији положај него што је то до сада било. Свакако, смањивање утицаја САД у глобалним размерама проблематизује и статус америчких партнера у међународним односима, пошто су три наведене европске државе доживљаване као интегрални део политичког Запада. Због тога је крајње упитно како ће даље деловати НАТО и ЕУ, односно колико ће досадашњи инструменти пројектовања америчке моћи на Балкану бити употребљиви за америчке савезнике. НАТО је употребљаван за одржавање америчког утицаја, али ако тај утицај слаби велико је питање да ли ће изграђену „НАТО структуру“ бити могуће користити за јачање британских, немачких, француских и турских утицаја. Једноставно, геополитички циљеви ових регионалних сила у одређеним деловима су супротстављени, а ако нема хегемона (САД) који осигурава стабилност поретка, онда се и таква супротстављеност може завршити као конфликт. Велика Британија „калибрира“ своју спољну политику према геополитичким циљевима који су везани за обуздавање

¹⁷Hal Brands, „Why China and Russia Aren’t Scared of the US”, American Enterprise Institute, 2025, <https://www.aei.org/op-eds/why-china-and-russia-arent-scared-of-the-us/>.

Русије, Немачка покушава да одржи присуство економским средствима у условима надолазеће економске кризе и политичким средствима у условима велике унутрашње кризе у ЕУ, Француска прави своје рачунице према Русији и Турској, а Турска има своје интересе који се тичу и Немачке и Француске, али и Русије и Кине. Између ових, за Балкан традиционално заинтересованих регионалних сила, могу се стварати различити савези, што би водило и ка усклађивању геополитичких пројекција. Али, то зависи и од њихових ширих тежњи (континенталних и глобалних), пошто ће се у те шире тежње уклапати деловање на Балкану. Досадашњи статус кво, које су као сила победница установиле САД није дугорочно одржив, а како ће се нова равнотежа снага креирати опредељиваће не само однос према декларисаним ревизионистичким силама, него и релације унутар НАТО и ЕУ. У одређеној мери, те релације директно зависе од исхода оружаних сукоба у Украјини и Ирану, па је и то од значаја за обликовање новог регионалног поретка на Балкану.

Треће, Русија и Кина као ревизионистичке силе у новим околностима добијају шири „маневарски простор“ за сопствено (гео)политичко деловање. Ипак, то је тако само у теоријском смислу. Стари поредак се трансформише или руши, а ревизионизам ове две велике силе управо је манифестован због тога што је старим поретком било ограничено њихово деловање. Но, теорија је једно, а пракса може бити сасвим другачија. У пракси, ни Русија ни Кина нису представиле јасне визије за утврђивање новог регионалног поретка на Балкану, те је крајње неизвесно како њихово даље деловање може резултирати у том погледу¹⁸. Обе земље су укоревивале или обнављале утицај тамо где су могле, а понајпре то се дешавало у Србији и на српском етнопростору. Ипак, интереси великих сила приликом утврђивања новог поретка због превеликог ризика не могу бити базирани на сарадњи са само једним изворним (домицилним) регионалним актером. То показује већ описани пример пројекција САД, које су фаворизале Албанце, али су истовремено „угуравањем“ Северне Македоније и Црне Горе у НАТО показале да гарантују територијални интегритет ове две државе. Шта могу бити „регионалне визије“ Русије и Кине показале време, а судећи по свему могуће је и да ће се стварати секвенцијално, током установљавња нове равнотеже. Парадоксално, али једине јасне визије о структури регионалног поретка нуде НАТО и ЕУ, никаквих алтернативних визија нема, па се не зна шта може заменити стару структуру или шта се може успостављати у случају наглог рушења старе структуре. Донекле, оваква ситуација подсећа на стање у СФР Југославији крајем осамдесетих година XX века, када се унутар земље није могла пронаћи алтернатива старом поретку који се

¹⁸ Душан Пророковић, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Београд 2018, 560-579, 616-622.

очигледно урушавао. Симптоматично, тадашња балканска криза одиграва се паралелно са кризама на совјетском пространству (између осталог криза се манифестује и у Украјини, мада није ескалирала) и Блиском истоку (напад Ирака на Кувајт, а затим и отпочињање Првог заливског рата).

Четврто, опадање моћи САД и последично проблематизовање америчке улоге на Балкану „привлачи“ нове геополитичке субјекте који покушавају да се позиционирају као важни актери. Од друге деценије XXI века то су Мађарска и Израел. Власт Виктора Орбана водила је врло амбициозну регионалну политику, усмерена ка јачању утицаја у средоевропском ареалу¹⁹. Неколико критичких тренутака, попут ескалација Мигрантске кризе 2015. године и Украјинске кризе 2022. године Орбан је искористио за истицање недвосмисленог идеолошког (конзервативног) дискурса и јасног геополитичког опредељења (одржавање стабилних односа са Русијом). Такав приступ значао је обликовање „антибриселске политике“, као и тражење савезника који му у томе могу помоћи. Мађарска је постала ревизионистичка држава унутар ЕУ, па је зато логично зближавање са Србијом и Републиком Српском, али и политичарима сличних визија у Чешкој, Словачкој, Пољској, Румунији и тд. Идеолошка „подударања“ представљала су основу за увећавање економске сарадње и јачање енергетских веза (у случају Србије и саобраћајних), па се геополитика показивала и кроз геоекономију. Поред све веће заинтересованости Мађарске, уочава се и (по први пут у историји) организовани наступ Израела на Балканском полуострву²⁰. Израел је инвестирао у политичке релације са Тираном и Приштином, али и Бања Луком. Са Србијом је остварио одличну војну сарадњу, а уз то су израелске компаније све присутније у Београду. На парламентарним изборима у Словенији 2026. године се говорило о директном мешању Израела и покушајима да се таквим приступом утиче на смену власти која је донела одлуку о успостављању билатералних односа са Палестином²¹. Деловање Израела на Балкану уоквирава се и као контратежа Турској (са којом се Израел сучељава у ширем истичномедитеранском или блискоисточном оквиру), али и као одговор на акције чланица ЕУ са „пропалестинском агендом“. Уколико је деловање Мађарске, између осталог, мотивисано и ескалацијом кризе у Украјини, деловање Израела свакако је мотивисано

¹⁹ Zoran Jerotijević, Živanka Miladinović Bogavac, Dušan Jerotijević, “Serbia and Hungary: History, Present and Perspectives of relations”, *Defendologija*, 25(47-48), Beograd 2021, 119-136.

²⁰ Stephen R. Gaughan, „Israel and the Balkans: An Analysis of Current Israeli Relations with the Former Yugoslavia”, *BESA Intern Insights*, 1, 2024, <https://besacenter.org/israel-and-the-balkans-an-analysis-of-current-israeli-relations-with-the-former-yugoslavia/>.

²¹ Aleksandar Miladinović, “Izbori u Sloveniji: Kratak put od političkog punoletstva do ‘najveće afere od osamostaljenja’”, *BBC News*, 20.03.2026, <https://www.bbc.com/serbian/articles/cr51n67ry23o/lat>.

ескалацијом кризе на Блиском истоку. У том смислу, макар и у ограниченом обиму, ове две земље такође могу утицати на креирање будућег регионалног поретка.

Закључак

Балканско геополитичко жариште, након три деценије одржавања поретка успостављеног у „ери једнополарности“ најпре ангажманом САД, али и уз помоћ америчких савезника из НАТО и ЕУ, поново постаје активно. Снижавање потенцијала (војне, економске и политичке) моћи САД у глобалним размерама резултирало је проблематизацијом америчког положаја у различитим светским (макро)регионима. Између осталог, то је видљиво у Украјини и на Блиском истоку, па последично и на Балкану. Статус кво успостављен деведесетих година XX века трансформише се постепено (мада се, сасвим сигурно, појединим посматрачима може чинити и како се одржава по инерцији уз извесне потешкоће) и то не само захваљујући деловању ревизионистичких сила, него и (доскорашњих) америчких савезника. Отворено је питање даље функционалности ослањања на НАТО и ЕУ као инструментима (средствима) за ширење екстерних утицаја ка балканским државама, као што је отворено и какве ће уопште судбина та два савеза бити? Велика Британија, Немачка, Француска и Турска (при чему, одразумева се, Турска и Велика Британија нису чланице ЕУ, али јесу међу кључним чланицама НАТО) имају своје геополитичке интересе на Балкану, које су до сада уклапале у „америчку матрицу“ зарад одржавања статуса кво. Са друге стране, Русија и Кина појављују се као ревизионистичке силе које су тежиле опструкцији постојећег поретка, али без јасних сопствених пројекција како нови поредак треба да изгледа. Као нови актери појављују се Мађарска и Израел, са интересима супротстављеним и силама које су за одржавање статуса кво и ревизионистима. Несумњиво, услед синхронизитета, ескалација криза у Украјини и на Блиском истоку доприноси дестабилизацији Балкана, односно нарушавању постојеће равнотеже снага. Али, крајње је непредвидиво у ком ће се смеру и како успостављати нова равнотежа снага и креирати нови регионални поредак. „Формула“ за политичку стабилизацију Балкана није смишљена, што се показало и након распада хладноратовске биполарне структуре светског политичког система и обликовања једнополарног поретка, а исто се показује и у условима распада једнополарне структуре и обликовања мултиполарног поретка. Међутим, за разлику од претходне трансформације структуре светског политичког система, овога пута неће бити једне силе победнице, па зато не може ни бити хегемонистичке стабилности која ће гарантовати обликовање и одржавање регионалног поретка. Посматрано

са геополитичког становишта и у оквиру реалистичке школе истраживања међународних односа, судбина Балкана крајње је неизвесна.

Литература:

- Будимир, Жељко, Иван Зарић, „Хартленд теорија Халфорда Макиндера и нова велика игра у Евроазији“, *Политика* 10, Бањалука, 2015, 9-30.
- Давутоглу, Ахмет, *Стратегијска дубина*, Београд, 2015.
- Деспотовић, Љубиша, „Кинеска дискретна геополитичка трансгресија ка Балкану и безбедносни идентитет Србије“, *Политика националне безбедности* IX(15), Београд 2018, 31-40.
- Екмечић, Милорад, *Стварање Југославије 1790-1918*, Београд, 1989.
- Jerotijević, Zoran, Živanka Miladinović Bogavac, Dušan Jerotijević, “Serbia and Hungary: History, Present and Perspectives of relations”, *Defendologija* 25(47-48), Београд, 2021, 119-136.
- Копанја, Михајло, „Francuska (geo)strategija za Zapadni Balkan: trasiran put ili put u nastajanju?“, *Међународна политика* 71(1179-80), Београд, 2020, 95-118.
- Кривокапић, Борис, *НАТО агресија на Југославију – сила изнад права*, Чигоја штампа, Београд, 1999.
- Марковић, Михаило, „Узроци разбијања Југославије“, *Социолошки преглед* 18(2), Београд, 1994, 205-212.
- Перишић, Срђан, *Геополитика и Срби*, Београд, 2022.
- Пророковић, Душан, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Београд, 2018.
- Пророковић, Душан, *Немачка геополитика и Балкан: о циљевима средњоевропског континентализма*, Београд, 2014.
- Proroković, Dušan, „Russian energy sources and the EU security policy“, In: Zoran Keković, Ratko Duev, Jadranka Polović (Eds.), *How to deal with uncertainties in increasingly complex environment? (The new cartography of risk and crises) Proceedings of the international scientific conference held in Cavtat – Dubrovnik September 27-29, 2022*, Faculty of Philosophy – Institute for Security, Defense and Peace, Skopje – Belgrade, 2023, 113 – 134.
- Schweller, Randal, “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In,” *International Security*, 19 (1), 1994, 72–107.
- Степић, Миломир, *Геополитички појмовник Балкана*, Београд, 2023.
- Степић, Миломир, *Српско питање – геополитичко питање*, Београд, 2004.
- Танасковић, Дарко, *Неоосманизам. Повратак Турске на Балкан*, Београд, 2010.

Интернет извори:

Brands, Hal, „Why China and Russia Aren’t Scared of the US”, American Enterprise Institute, 2025, <https://www.aei.org/op-eds/why-china-and-russia-arent-scared-of-the-us/>

Gaughan, Stephen R., „Israel and the Balkans: An Analysis of Current Israeli Relations with the Former Yugoslavia”, *BESA Intern Insights*, 1, 2024, <https://besacenter.org/israel-and-the-balkans-an-analysis-of-current-israeli-relations-with-the-former-yugoslavia/>

Gaughan, Stephen R., „Israel and the Balkans: An Analysis of Current Israeli Relations with the Former Yugoslavia”, *BESA Intern Insights*, 1, 2024, <https://besacenter.org/israel-and-the-balkans-an-analysis-of-current-israeli-relations-with-the-former-yugoslavia/>

Miladinović, Aleksandar, “Izbori u Sloveniji: Kratak put od političkog punoletstva do ‘najveće afere od osamostaljenja’”, *BBC News*, 20.03.2026, <https://www.bbc.com/serbian/articles/cr51n67ry23o/lat>

*Summary***Dušan Proroković****GEOPOLITICS OF THE BALKANS AND THE ESTABLISHMENT OF A NEW REGIONAL ORDER**

The Balkans represent one of the most active geopolitical hotspots in Western Eurasia. Frequent destabilizations, conflicts and border changes in this geographical area are also caused by changes in the geopolitical environment. The change in the balance of interests in the broader, global or continental frameworks is reflected on the regional order. In this paper, relying on the theoretical framework of the realist school of international relations research and Randall Schweller’s thesis on the conflicting interests of states trying to preserve the status quo and revisionist powers, the impact of the escalation of the crises in Ukraine (2022) and the Middle East (2026) on the maintenance of the existing regional order is analyzed. The conclusion is that the order is undoubtedly being transformed, since such an outcome is conditioned by a change in the balance of interests between the great and regional powers that have their own geopolitical goals in the Balkans. However, it is extremely uncertain how the new order will be established and what its structure will be.